

Prólogo

María Barbeito e Cerviño, a nosa grande educadora

“Las generaciones del presente y del futuro tenemos –escribiu Mar del Pozo– la obligación y el deber moral de rastrear y contar su historia, de sacar a la luz sus ideales, de airear su exemplo, y de demostrar, con sus vidas, el inmenso poder de la educación para transformar el mundo”¹.

A mestra María Barbeito e Cerviño (A Coruña, 1880-A Coruña, 1970) non é unha figura descoñecida nos ámbitos literariamente cultivados da cidade da Coruña e por extensión noutros ámbitos de Galicia; mesmo suscita algunha referencia xenérica entre os estudosos universitarios da historia da educación contemporánea en España. María Barbeito e Cerviño ten igualmente distintas resonancias entre as xentes da Coruña, ben porque uns foron ao colexio público así chamado María Barbeito, ben porque son nais e pais de familia do presente que levan ás súas criaturas a este centro escolar. Por algunhas outras razóns singulares ou por ter coñecido algúns dos seus fillos, o nome de María Barbeito ‘y de Martínez Morás’ poderá contar igualmente con algunha resonancia, sempre cargada de notas positivas.

Sobre María Barbeito escribiron algo os seus fillos, sen identificarse por iso, ou a profesora compostelá Aurora Marco, que a incluíu naquel seu pioneiro libro de *As precursoras: achegas para o estudo da escrita feminina (Galiza: 1800-1936)* (1993). Outras Notas foron deitadas posteriormente por ela mesma e por outros investigadores en distintas publicacións. Probablemente insuficiente. E tanto! A coidada investigación, cociñada a lume lento e con agarimo por parte da profesora e investigadora Ana Romero Masiá, que sobre a súa figura termina de realizar e que

1 POZO ANDRÉS, M^a del Mar (2013): *Justa Freire o la pasión de educar. Biografía de una maestra atrapada en la historia de España (1896-1965)*. Barcelona: Octaedro Editorial, p. 267.

aquí ollamos plasmada neste libro fermoso, permítenos tomar conciencia como nunca anteriormente sobre o talle de educadora e o talle humano de María Barbeito, respondendo, pois, a esa reclamación que a profesora Mar del Pozo realizaba aínda recentemente no cabo do seu valioso estudo da figura doutra destacada mestra, Justa Freire, por certo, coñecida e comunicante de María Barbeito.

Os mestres da República

O oficio de mestre xenericamente presentado, que é insuficientemente valorado a día de hoxe, conta na socioloxía das profesións cun percorrido marcado pola modestia. A socioloxía histórica sobre a profesión dos docentes tampouco os deixa en mellor lugar en España e no contexto da función pública. Alúdese a eles, e isto inclúeas a ELAS, con notas que falan da súa escasa e limitada formación, das súas reducidas expectativas intelectuais, do seu exercicio de roles culturais agrisallados, do modesto do seu vivir e dos seus curtos salarios. Unha alusión que, porén, non ten impedido deixar sempre un lugar para as excepcións, nun oficio que facilitou sempre, a través dos libros, o coñecemento de que 'outro mundo sempre é posíbel'.

Alén desta xeral valoración, entre mozos e xentes estudosas e inconformistas dos pasados anos setenta andaba un ruxerruxe que falaba 'dos mestres da República', daquela xeración segada polas balas franquistas e falanxistas inimigas do pluralismo, da liberdade de pensamento, da creación de ideas e da xustiza social. *Mestres eran mestres*. Isto e, varóns na súa inmensa maior parte. Os debuxos abraiantes de guerra de Castelao e de Seoane con mestres *acribillados* e deitados no chan, o libro de Mariano Pérez Galán sobre o ensino na II República en España, ou a posterior *A lingua das bolboretas* de Rivas e Cuerda, máis os libros editados por Isaac (Edicións do Castro) foron construíndo as precisas por necesarias, e por veces inexactas, representacións mentais sobre os mestres da República. Nada a ver coa imaxe xeral procedente da socioloxía histórica sobre a profesión docente: 'os da República' (unha parte significativa dun todo) eran mestres profesionalmente preparados, con ambición cultural, amadores dos seus alumnos e do oficio e horizonte de luz para as diversas comunidades de España.

Mais, o cadro estaba obxectivamente incompleto. Era tamén unha historia con tics de xénero e unha historia educativa construída por homes, que deixaba fóra unha vez máis a metade da humanidade, o oficio das mestras, das profesoras.

As mestras da República: parteiras de luz e fonte de afectos

O de *mestras da República* é un modo de expresión; como o de *mestres da República*. Referímonos a un estilo profesional, a unha identidade de profesores e profesoras que incorporaron un *ethos* de apertura cara a in-
quedanzas culturais e profesionais que se distanciaban das posicións e prácticas docentes tradicional-escolásticas e intelectualistas, con disposición a deixárense interpelar polas orientacións e prácticas pedagóxicas impulsadas polo movemento internacional da Escola Nova, con exercicios e ensaios que incluían as innovacións didácticas e as referencias á cidadanía democrática, que cumpría construír desde a escola; un *ethos* de apertura conscientemente lexitimado e promovido desde a mellor política educativa republicana. De tal espírito participou un amplo sector do profesorado que comezaba o seu oficio docente no estrito tempo da II República, pero tamén varias xeracións cun exercicio docente que desde comezos do século XX se orientaba en tal dirección ata encontrar a súa plena validación neste tempo último.

Así o entendiamos, pero tamén así o veu clarificar a citada profesora María del Mar del Pozo nun dos ensaios do aínda recente *Las maestras de la República*²: situadas nun *continuum* de tradición/renovación pedagóxica, as docentes republicanas autopercebíronse como membros do grupo dos innovadores en canto ás súas prácticas docentes, e a este respecto fala a autora de tres xeracións de mestras republicanas, a partir das que estiveron máis próximas do movemento *rexeneracionista* de comezos do século XX; María Barbeito formaría parte da segunda xeración³, a que acompañou a Ortega e a outros intelectuais na elaboración do imaxinario cívico republicano, logo aberto no 31.

Secomasí, se falamos de María Barbeito poderémolo facer tamén, sen orde ningunha na citación, de Josefa Uriz, de Regina Lago, de Justa Freire, de Dolors Piera, de Mercedes Rodrigo, de Anna Rubies, de Luisa Bécares, de Elisa López de Velasco, de Ana Gavin, de Leonor Serrano, de María Luisa Navarro, de Margarida Comas, de Rosa Roig, de María Sánchez Arbós (que fermoso diario de acción escolar nos deixou!!), de Amparo Cebrián, de Matilde e de Pilar García del Real, de Pilar Oñate, de María de Maeztu, e de Rosa Sensat,

2 POZO ANDRÉS, M^a del Mar (2012): “La construcción de la categoría ‘maestra republicana’: la tipología generacional como propuesta”, en SÁNCHEZ DE MADARIAGA, E. (ed.): *Las maestras de la República*. Madrid: Catarata, pp. 236-247.

3 *Ibid.*, p. 244.

a directora da escola municipal de El Bosc e do grupo escolar barcelonés de Mila i Fontanals, con quen tanta similitude garda María Barbeito. De moitas das anteriores tivemos coñecemento por vez primeira a través daquel tan necesario libro de Teresa Marín, *Innovadores de la educación en España* (1991). Se percorremos os seus distintos itinerarios de vida veremos que eran parteiras de luz e a miúdo fonte de afectos e de consolo á maneira de Concepción Arenal, como tan ben así o representou María Barbeito.

María Barbeito: identidade profesional dunha notable educadora

María Barbeito, unha dos só 10 mestres-inspectores (e inspectoras) nomeados pola República, presenta trazos excepcionais. Comeza a ser docente no curso 1901-1902 con vinte e un anos. Desde o 1902 exercerá nas escolas Da Guarda, que conseguirá reorganizar como Escolas ou colexio graduado en 1915, pasando a ser directora destas escolas, que converterá anos máis tarde en ‘colexio modelo’, nunha institución escolar pública que en Galicia facía o papel que xogaba o colexio Cervantes en Madrid, e outros canda el: o de seren centros visitados polos profesores doutras escolas que, mediante tales visitas e en contacto co que alí vían e falaban co seu profesorado, se poderían sentir interpelados en canto aos seus modos de faceren diarios.

María Barbeito xa subía á tribuna con escasos 28 anos cumpridos para falar de educación, de pedagogía e de psicoloxía infantil e fíxoo en varias ocasións sen ter pasado por recibir unha formación máis especializada en Madrid, nin tampouco na Escola Superior de Maxisterio de Madrid, excelente e aberta desde 1909 e sempre coidada polos líderes da Institución Libre de Enseñanza. Se tomamos en consideración os seus dous primeiros textos editados, breves por ser de dúas conferencias pronunciadas na cidade en 1907⁴ e en 1913⁵, coidamos ollar neles, nese intervalo, o tempo da construción das súas conviccións profesionais: en 1907 defende ante un auditorio burgués o ensino obrigatorio e público “efecto del verdadero espíritu de democracia”, combate o ensino “exclusivamente doméstico” e valora criticamente o ensino privado: as escolas privadas presentan como maior inconveniente, di, “que inician desde el umbral de la vida, la fatal separación de clases sociales”; coma se estivésemos escoitando a Ferrer i Guardia coa súa Escola Moderna barcelonesa, vangarda das escolas do porvir. E como

4 BARBEITO Y CERVIÑO, M^a (1909): *Mejor ambiente educativo y condiciones que deben integrarlo*. A Coruña: Imp. De la Vda. e Hijos de Brañas.

5 BARBEITO Y CERVIÑO, M^a (1913): *Niños y educadores*. A Coruña: Imp. de Ferrer.

muller María Barbeito toma posición: “soy feminista, aunque no revolucionaria”, ao tempo que sinalaba a extrema importancia da educación das mulleres para a súa elevación intelectual. De certo, esta cuestión habería de estar sempre presente nas súas preocupacións, como sinala a profesora Ana Romero. E en 1913 comezaría a súa intervención cunha declaración maior: “Por muerta –y bien muerta está– debe darse la antigua pedagogía, que estudiaba la entidad niño... prescindiendo de (las) diferencias que indudablemente existen”⁶.

A partir do expresado vén a súa reflexión en voz alta sobre a individualidade da natureza infantil e sobre a necesidade do seu coñecemento; sen perder de vista o que certamente Rousseau escribira en 1762 no *Emile*: “Observe a natureza e seguíde o camiño que vos traza”. “Para todo es necesario observar al niño... y conocer sus intereses” –diciá María Barbeito–, da man da antropoloxía, da fisioloxía e da psicoloxía experimental, non só como individualidade, senón tamén no seu medio social, debendo, pois, facer fichas paidolóxicas e sanitarias de cada un e atender a todos, con máis atención se cabe no caso dos nenos daquela considerados atrasados; observar para educar, sempre co amor como arma potente e sempre favorecendo a libre actividade do neno; concedéndolle importancia ás excursións, aos paseos, aos xogos (“manantial inagotable de observaciones”, dixo) e ás preguntas dos nenos. Para esta declaración botaba man dos clásicos: de Rousseau e de Froebel, e de autores aínda decimonónicos como Maurice Fleury co seu *Nos enfants au Collège: le corps et l'âme de l'enfant* (París, 1900).

Creo que nos anteriores argumentos se ensamblan o conxunto das súas iniciativas como educadora e como directora das escolas Da Guarda, tanto no aspecto da organización didáctica, como na súa preocupación polo mobiliario, polos recursos didácticos, e en particular, pola saúde, a alimentación e a hixiene dos escolares; isto é, a preocupación pola predisposición saudable para poder abordar o desenvolvemento educativo de cada neno e de cada nena, sempre anotado mediante rexistros paidolóxicos individualizados. Na *Memoria* de actividades que redactou en 1932 daba sumaria conta dalgúns aspectos: a graduación didáctica das escolas, chegando aos 10 docentes; a organización curricular mediante a aplicación frecuente da metodoloxía de proxectos ensaiada por Dewey e da de centros de interese decrolianos (coa conseguinte agrupación de materias e a flexibilización

6 *Ibid.*, p. 4. Estamos lendo, sen ser citado nesta ocasión, ao Alfred Binet de *Les idées modernes sur les enfants*; París: Flammarion, 1911, p. 338 e ss. María Barbeito tiña coñecementos de lingua francesa e moi probablemente tamén accedera xa, como o seguirá facendo ao longo da súa vida profesional, a textos pedagóxicos franceses.

de horarios escolares); a dotación de material fixo e móbil montessoriano importado de Italia en 1915 e a dotación de mobiliario montessoriano con implantación plena deste sistema nunha aula de párvulos en 1920; as coleccións de láminas, de relevos, de corpos opacos e de postais; a *gramola* para as audicións musicais e o piano para o ensaio e e práctica musical, coa inclusión de cantigas galegas; a biblioteca do centro (con máis de 3.000 lectores en 1930) e a Biblioteca Popular Circulante para o profesorado, coidada desde a súa responsabilidade como inspectora; a presenza dunha máquina de coser, de máquinas de escribir, dun cinematógrafo Pathé-Baby cunha colección de películas, dun gabinete de física e dun microscopio con preparados (recordemos a escena da *Lingua das Bolboretas* cando é recibido o microscopio na escola de don Gregorio, para así poder ver a *espiritrompa* das bolboretas; todo un soño!!). E de fondo sempre o coidado da infancia: o calzado, o vestido, a alimentación, o comedor escolar, as colonias, a mutualidade escolar... e todas as demais iniciativas, tan coidadosamente analizadas neste libro.

Cando en 1935 realiza con outros dez docentes españois (deles, outras catro mulleres eran tamén galegas) unha viaxe de estudos e de visita a institucións educativas de Francia, Bélxica, Países Baixos, Alemaña, Suíza e Italia, baixo a coordinación do profesor Lillo Rodelgo e en tanto que bolseiras da JAE (a Junta de Ampliación de Estudios), como froito do que prepara extensas notas posteriormente reordenadas no libro *Países y Escuelas*, María Barbeito é posuidora dunha crítica e elaborada conciencia e comprensión do que observa.

Do visto en Francia critica o soletreo da lectura, a carencia de coeducación, o enciclopedismo, o autoritarismo dos directores escolares e os modos absurdos de graduación; aproba o neutralismo, a gratuidade e a obrigatoriedade das escolas públicas de Bélxica; fai notar a importancia extrema das variadas institucións sociais e benéficas colaboradoras da acción escolar; celebra o máximo de 25 alumnos por clase e a práctica da lectura global e de xogos para a aprendizaxe do cálculo, observada nos Países Baixos; chufa os *kinder-garten* montessorianos; así como tamén a educación de nenos con necesidades educativas específicas practicada en Uclé por Decroly e o seu equipo, a presteza técnica de Jonkheere, o espírito democrático que se respira nas escolas Waldorf, que seguían a orientación pedagóxica e antroposófica trazada na Alemaña por Rudolf Steiner, momentos antes dos controis e prohibicións hitlerianas, ou o magnífico ambiente de 'escola activa' que puido observar na escola infantil *La Rinovata* de Milán, ao coidado de Giuseppina Pizzigoni, outra querida referencia para María Barbeito. Entre tantos exemplos, podería destacarse a escola Decroly da bruxelesa rúa Montana:

“(con su aspecto) de taller y de laboratorio; se ve que el niño elabora en todo caso su propio conocimiento y no se limita, como en tantas escuelas de tantas partes, a ser un mero receptáculo de lo que se le da hecho; existe (en todo momento) un discreto ir y venir para atender cada uno a su trabajo, realizado de un modo personalísimo, con toda libertad de iniciativa y de expresión, que favorece grandemente la espontaneidad y la actividad estimulada, con la facultad de poder desenvolverse a gusto”⁷.

En definitiva, estamos ante unha pedagoga e unha educadora que probablemente non destaca como unha teórica de alta e fina elaboración. Os seus textos publicados, unha suma limitada, non son de grande esixencia, por máis que son de ideas precisas á altura do seu tempo. Os numerosos textos manuscritos rescatados por Ana Romero son habitualmente textos marcados polo didactismo e a claridade nas ideas que se expresan: para as súas intervencións ante un público relativamente culto no Circo de Artesáns ou diante dos seus compañeiros e compañeiras docentes na Coruña, en Arteixo, en Vigo... e aquí sabía intervir con precisión e sen requilorios, coñecendo as duras realidades escolares. Sen estar intelectualizada, porén, destaca nela o forte sentido pedagóxico básico, arredor de posicións sempre referendadas: a educación física, moral e intelectual, como en Pestalozzi ou en Spencer; a escola pública, obrigatoria e gratuíta; para todos e para TODAS; a escola laica e neutra; a escola atenta ás realidades de saúde e ambientais familiares dos escolares; a escola que practica o activismo didáctico e a individualización, sen perder de vista o medio; tamén, a escola aberta ao contexto natural e social, se ben, escasamente galeguizada desde o punto de vista lingüístico.

Era unha muller de espírito aberto e interrogativo; aguda nas observacións; tenaz, constante e laboriosa; lectora reflexiva de textos dos que sabía extraer pistas e ideas para formar unha auténtica caixa de ferramentas ao servizo da educación, da escola e da cidadanía. Unha educadora que por este modo enlaza coas chamadas mestras da República, das que demos algúns destacados nomes atrás, e que igualmente nos recorda a outras figuras femininas de educadoras internacionais: a Giuseppina Pizzigoni; ás irmás Olga e Leticia Cosettini coa súa “Escola Serena” da cidade arxentina de Rosario; á pedagoga uruguaia, feminista e de ideas masónicas Luisa Luisi, autora de *Ideas sobre educación* (Montevideo, 1922), con quen mantivo amplo contacto, a Hamaide, colaboradora de Decroly, a Mina Audemars que exercía na *Maison des Petits* de Xenebra ou a Elisabett Huguenin, no seu camiñar pedagóxico pola *École de Roches* e na compañía alemá de Paul Geheeb.

7 BARBEITO Y CERVIÑO, M^a (1975): *Países y Escuelas*. A Coruña: Moret, p. 78.

Non hai texto sen contexto

Se María Barbeito fose o texto non o entenderíamos sen un contexto. Aludimos atrás a un contexto de certo dinamismo pedagóxico, pero é oportuno que apuntemos algo máis sobre o contexto de formación e sobre as lecturas de María Barbeito.

Ela nace no seo dun contorno familiar cultivado, liberal progresista, con adherencias masónicas e de inclinación republicana. A propósito, son os republicanos quen conservan a confianza cidadá na Coruña para o goberno municipal durante todo o primeiro terzo do século XX, agás o tempo do Directorio ditatorial. Como sabemos, a cidade é modesta no número de habitantes, máis é unha cidade aberta: nela hai algúns núcleos sociais por fóra de calquera provincianismo; hai alí algunha xente viaxada, lectora en diversas linguas... que viña desde os tempos de Juana de Vega, condesa de Espoz y Mina. Hai o seu aquel de liberalismo e masonería, gromos de sindicalismo e de pluralismo político, hai amantes da natureza que se expresan a través dos intentos de Universidade Popular, hai un grupo de Exploradores de España (os *boys scouts*), esperantistas... e hai tamén *unha Coruña elegante* e modernista, coa que ás veces convive a propia María Barbeito, sempre con algunha distancia; a que vai do liberalismo democrático e reformista ao conservadorismo.

A realidade escolar é dura, fóra do núcleo do Instituto cos seus catedráticos, a Escola de Náutica, a de Comercio, a de Agricultura e a de Belas Artes. Hai aí unha porción dalgúns bos docentes. Pola súa parte, Emilia Pardo Bazán irrompía con algunha frecuencia a prol dos avances no auditorio da cidade; Mercedes Tella desde a Escola Normal amosaba, tamén ela, unha discreta sensibilidade social; Rodrigo Sanz e o Médico Rodríguez pulaban varias cátedras cívicas; o inspector Manuel Díaz Rozas, con algunha animadversión con quen era tan querida como María Barbeito, facía gala dunha prezada formación teórico-pedagóxica, adecuadamente internacionalizada; e alí andaban os mestres Francisco Vales Villamarín e Marcelino Pedreira, sen os que non poderíamos entender a realización das colonias escolares ao longo de todos os veráns acollendo, así, a tanta infancia en situación de risco social. Todo un territorio social vivo para a formación e a configuración de valores por parte da intelixencia esperta de María Barbeito, intelixencia á que contribuíron naturalmente as lecturas de textos pedagóxicos.

Non coñecemos con certeza o contido de toda a biblioteca pedagóxica da educadora. Os fondos parecen os cedidos á Biblioteca Municipal, que foron atentamente examinados, mais parece non se teren conservado formando

unidade. Sabemos, segundo estudou Ana Romero, que María Barbeito ce-
deu fondos á Biblioteca Popular Circulante e unha parte destes fondos ben
puideron ter desaparecido en mans avariciosas, estando ela expulsada do
ensino realmente desde 1937 e para sempre; outros libros pasarían ás mans
dos seus fillos, todos lectores, con reenvíos posteriores, como sabemos no
caso de Carlos Martínez Barbeito.

Así as cousas, o que hoxe se pode considerar o seu patrimonio biblio-
gráfico pedagóxico non supera os douscentos libros, cunha ampla repar-
tición nas súas autorías. En medida moi notable foron editados dentro
das varias coleccións da *Revista de Pedagogía*, que Lorenzo Luzuriaga
impulsou desde 1922: libros teóricos en menor medida e case sempre
instrumentos de acción didáctica e de metodoloxía de materias, cando
non de información sobre as expresións internacionais da Escola Nova.
Outros moitos proceden das seguintes coleccións: da Biblioteca Moder-
na de Filosofía y Ciencias Sociales e da colección de Actualidades Peda-
gógicas de Francisco Beltrán; da colección Labor (neste caso con moi
reducida presenza); do Museo Pedagóxico Nacional; de Daniel Jorro; de
Juan Ortiz, e de La Lectura/Espasa Calpe. Isto é, estamos ante un depo-
sito pedagóxico variado, limitado, pero atento ao que eran as mellores
novidades editoriais dos pasados anos vinte e trinta. Destacan os libros
de metodoloxía didáctica das diversas materias escolares e aquel conxun-
to de lecturas que conforman en castelán os textos derivados da Escola
Nova e das súas autoras e dos seus autores, pero sen dominancia, de
quitadas as maiores referencias a Ferrière e a Decroly, coa metodoloxía
de proxectos e de centros de interese. Charrier, Dottrens, Rufino Blanco,
Llorca, Compayré, Audemars, Spencer, Margarita Comas, Leonor Serrano,
Barnés, Rouma, Herbart, Sainz Amor, Pizzigoni, Alice Descoudres...; un
universo un pouco inorgánico, e a estrañeza de só percibir dous textos de
Montessori, os dous ademais de 1934: *Psico-Geometría e Psico-Aritmética*.
Nas demais temáticas, temos un pouco 'de todo': ensino doméstico,
música, xogos e danzas, educación daquela chamada de deficientes, edu-
cación física, artes plásticas, mobiliario escolar, escola rural, tratados de
pedagoxía... e tres pequenos núcleos un algo máis consistentes: media
ducia de libros sobre xardíns de infancia, con acento francés, media ducia
de organización, lexislación e inspección escolar e outra media ducia de
psicoloxía escolar, psicoloxía evolutiva e de tratamento de dificultades de
aprendizaxe. Se de linguas falamos: dezaseis libros en francés, dous en
italiano e os demais en castelán. Un panorama neste caso moi distinto ao
moi superior que presenta a biblioteca que reuniron Díaz Rozas e a súa
dona Cristina Pol, os dous inspectores na cidade da Coruña.

Ana Romero Masiá, biógrafa de María Barbeito

No outono de 2012 un correo electrónico e unha seguinte conversa telefónica e amiga de Ana Romero trasladábame unha primicia: “Antón, non sei se non me metería onde non me mandan; estou estudando e elaborando escrituras sobre María Barbeito”, “Que pensas?”. Leticia, foi a primeira reacción; ledicia por que alguén se ocupase de poñer man sobre os ‘papeis’ de María Barbeito, e ledicia porque esa persoa fose Ana Romero Masiá: posto que había que facelo, poucas persoas como ela, cría eu, que o poderían facer coa habelencia historiadora e cultivada co que habería que facelo. Unha intuición que foi un pleno acerto, ao meu xuízo. Coñecía o traballo que Ana viña realizando desde hai anos, na compañía de Xosé Alfeirán, unhas veces, e na de Carlos Pereira, noutras ocasións, no campo da historia local da cidade da Coruña e do seu contorno, con criterios historiográficos emanados da historia social, con pingas de historia cultural. Un traballo prezado. Unha adecuada base para abordar a María Barbeito. Acompañei a autora dun ano para o outro, comentando os orixinais que foi poñendo nas miñas mans e a satisfacción é plena.

María Barbeito precisaba dun estudo histórico-biográfico, un texto con contexto, elaborado entre a historia social, a microhistoria e a historia cultural. Aquí está. Con soltura na escrita, cos detalles queridos á historia local, coa estrutura dunha coidada monografía, para mostrarnos o perfil dunha destacada educadora. Mel sobre filloas se ademais María Barbeito reflexionara e realizara prácticas significativas no que ten a ver coa galeguización lingüística e cultural da escola, pero dise a miúdo ‘que non se pode ter todo e sempre’. Habían celebrar esta obra os seus fillos; Juan, Isabel, a quen tratei brevemente en canto era a bibliotecaria municipal no propio pazo municipal da Coruña hai disto décadas xa, e Carlos, aquela finura humana que en 1982 me agasallou na súa casa co *Breviario humano* que a súa nai compuxera sobre a obra de Concepción Arenal. Quizais este estudo non chegara a este bo porto de non contar coa colaboración intelixente da súa neta Beatriz.

Agora, *temos* unha grande educadora galega. Celebrémolo.

Antón Costa Rico

Catedrático de Historia da Educación

Universidade de Santiago.

De Nova Escola Galega